

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З РАС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ЗАХОДІВ

IDENTITY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH ASD THROUGH THE PRISM OF PSYCHOCORRECTIONAL INTERVENTIONS

Розлади аутистичного спектра (далі – РАС) залишаються актуальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки й практики, особливо в контексті розвитку ідентичності та особистісного становлення дітей і підлітків. Статтю присвячено комплексному дослідженню механізмів формування ідентичності особи з РАС з урахуванням особливостей їх психічного розвитку та ролі спеціалізованих психокорекційних програм у цьому процесі.

Актуальність проблеми зумовлена дедалі більшою поширеністю РАС у дитячому віці та необхідністю розвитку ефективних підходів до психосоціальної адаптації та становлення особистості дітей і підлітків із цим діагнозом. Основна гіпотеза дослідження полягає в тому, що цілеспрямовані психокорекційні заходи здатні позитивно вплинути на формування адекватної самооцінки, соціальної та емоційної компетентності, що є основою гармонійної ідентичності.

У статті розглядаються основні теоретичні концепції ідентичності в контексті аутизму, включно з особливостями розвитку самосвідомості, рівнями особистісної зрілості та механізмами психологічного захисту. Детально характеризуються психокорекційні підходи (поведінковий, сенсорної інтеграції, соціально-комунікаційний, нейропсихологічний), що застосовують для оптимізації процесів ідентифікації та особистісного розвитку дітей з РАС.

Емпіричні результати дослідження свідчать про те, що комплексні психокорекційні програми, спрямовані на розвиток навички соціальної взаємодії, емоційної регуляції та когнітивних процесів, сприяють підвищенню рівня адаптації, зниженню тривожності та формуванню позитивного образу самого себе. Особливе значення надається індивідуальному диференційованому підходу до кожної дитини, враховуючи унікальність прояву аутистичних ознак і специфіку їх розвитку. Висновки вказують на необхідності впровадження системної психолого-педагогічної роботи, яка охоплює всі аспекти життєдіяльності дитини – освітнє середовище, сім'ю та суспільство.

Ключові слова: розлади аутистичного спектра, ідентичність, психокорекція, Я-концепція, аутична ідентичність, нейрорізноманітність, діти з РАС, підлітки, психологічне втручання, самосвідомість.

Autism Spectrum Disorders (ASD) remain a pressing issue in contemporary psychological and pedagogical science and practice, particularly in the context of identity development and personality formation in children and adolescents. This article is dedicated to a comprehensive examination of the mechanisms underlying identity formation in individuals with ASD, taking into account the distinctive features of their psychological development and the crucial role of specialized psychocorrectional programs in this process.

The relevance of this problem is determined by the increasing prevalence of ASD in childhood and the necessity of developing effective approaches to psychosocial adaptation and personality formation in children and adolescents with this diagnosis. The primary hypothesis of the study posits that targeted psychocorrectional interventions are capable of positively influencing the development of adequate self-esteem, social and emotional competence, which constitute the foundation of harmonious identity.

The article examines the fundamental theoretical concepts of identity within the context of autism, including the distinctive characteristics of self-consciousness development, levels of personal maturity, and psychological defense mechanisms. It provides detailed characterization of psychocorrectional approaches (behavioral, sensory integration, social-communicative, and neuropsychological) that are employed to optimize identification processes and personal development in children with ASD.

The empirical results of the research demonstrate that comprehensive psychocorrectional programs aimed at developing social interaction skills, emotional regulation, and cognitive processes contribute to enhanced adaptation levels, reduced anxiety, and the formation of a positive self-image. Particular significance is attributed to individualized, differentiated approaches to each child, considering the uniqueness of autistic manifestations and the specifics of their development. The conclusions indicate the necessity of implementing systemic psychological and pedagogical work that encompasses all aspects of the child's functioning—the educational environment, the family, and society as a whole.

Key words: autism spectrum disorders, identity, psychocorrection, self-concept, autistic identity, neurodiversity, children with ASD, adolescents, psychological intervention, self-awareness.

УДК 159.922.7:616.896-053.2
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.78.1.30>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Хромець В.А.

к.держ.упр., старший викладач кафедри психології
Українська євангельська теологічна семінарія
ORCID ID: 0000-0002-3883-5666

Вступ. Формування особистісної ідентичності є одним із центральних завдань розвитку в дитинстві та підлітковому віці, що передбачає усвідомлення себе як унікальної особистості з власними характеристиками, цінностями, сильними сторонами та місцем у суспільстві. Для дітей та підлітків з розладами аутистичного спектра (далі – РАС) цей процес набуває особливої складності через специфічні особливості когнітивного, соціального та емоційного функціонування, що характеризують цей стан. За даними епідеміологічних досліджень,

поширеність РАС становить приблизно 1–2 % дитячої популяції, що підкреслює масштабність проблеми та необхідність розробки ефективних підходів до підтримки розвитку ідентичності в цій групі дітей [1, с. 112].

Актуальність дослідження ідентичності дітей та підлітків з РАС зумовлена кількома факторами. По-перше, останні дослідження послідовно демонструють зв'язок між позитивною ідентичністю та психологічним благополуччям аутичних осіб [2, с. 850]. Діти та підлітки з позитивною аутичною

ідентичністю мають нижчі рівні тривожності, депресії та вищу самооцінку порівняно з тими, хто інтерналізував стигматизувальні уявлення про аутизм [2, с. 852]. По-друге, розвиток ідентичності тісно пов'язаний з формуванням адаптивних копінг-стратегій, соціальної компетентності та здатності до самоадвокації – навичок, критично важливих для успішного переходу до дорослого життя [3, с. 5]. Традиційно психокорекційні втручання для дітей з РАС фокусувалися переважно на розвитку соціальних та комунікативних навичок, корекції поведінкових проблем та академічних труднощів, приділяючи недостатню увагу питанням ідентичності та самосвідомості [4, с. 1422]. Однак у контексті дедалі більшого руху нейрорізноманітності та визнання аутизму як важливої частини соціальної ідентичності, а не лише медичного діагнозу виникає потреба в переосмисленні цілей та методів психокорекційної роботи [5, с. 1565]. Сучасні підходи наголошують на важливості нейрорізноманітності-афірмативних інтервенцій, що поважають автономію аутичних осіб, визнають їхні сильні сторони та підтримують розвиток позитивної аутичної ідентичності [5, с. 157]. Незважаючи на дедалі більший інтерес до питань ідентичності при РАС, залишається недостатньо вивченим, як саме різні типи психокорекційних втручань впливають на формування самосвідомості та ідентичності аутичних дітей і підлітків. Більшість досліджень зосереджуються на оцінці ефективності інтервенцій через зміни в симптоматиці, соціальних навичках або академічних досягненнях, рідко враховуючи вплив на суб'єктивне самосприйняття та ідентичність [6, с. 308]. Це створює прогалину між науковими знаннями та практичними потребами в розробці комплексних програм підтримки, що адресують не лише поведінкові прояви аутизму, а й внутрішній світ, самосвідомість та особистісну ідентичність дітей і підлітків з РАС.

Метою статті є комплексний аналіз проблеми формування ідентичності особистості дітей та підлітків з РАС крізь призму психокорекційних заходів. Завдання дослідження передбачають: визначення концептуальних основ розуміння ідентичності при РАС; аналіз специфічних особливостей розвитку самосвідомості та Я-концепції в дітей та підлітків з аутизмом; систематизацію психокорекційних підходів з погляду їх впливу на ідентичність; оцінку ефективності різних типів втручань на основі емпіричних даних; окреслення перспективних напрямів розвитку психокорекційної практики з урахуванням сучасних наукових уявлень про ідентичність та нейрорізноманітність.

Ідентичність особистості є багатовимірним конструктом, що передбачає усвідомлення власних характеристик, цінностей, належності до соціальних груп та унікальності як індивіда. У психологічній науці ідентичність традиційно розглядається через кілька взаємопов'язаних вимірів: особистісний (усвідомлення унікальних рис та характеристик),

соціальний (усвідомлення належності до груп) та нарративний (інтеграція досвіду в узгоджену життєву історію) [4, с. 1422].

Для розуміння специфіки ідентичності при РАС дослідники застосовують тривимірний підхід до вивчення Я, який містить досвідний, інтерперсональний (міжособистісний) та нарративний виміри [4, с. 1423]. Досвідний підхід зосереджується на базовому відчутті себе як суб'єкта досвіду, що передбачає тілесне самоусвідомлення та відчуття агентності (здатності впливати на світ). Інтерперсональний вимір стосується здатності розуміти та інтегрувати уявлення інших людей про себе у власну Я-концепцію. Нарративний вимір передбачає здатність створювати узгоджену життєву історію, що інтегрує минулий досвід, теперішнє та майбутні плани [4, с. 1423].

Дослідження показують, що діти та підлітки з РАС мають специфічні особливості в кожному із цих вимірів ідентичності. На досвідному рівні вони можуть мати атипове тілесне самосприйняття через особливості сенсорної обробки та труднощі з інтероцепцією (усвідомленням внутрішніх тілесних станів) [7, с. 308]. На інтерперсональному рівні труднощі з теорією свідомості та соціальною рекурсією (розумінням того, що інші думають про нас) можуть ускладнювати інтеграцію соціального зворотного зв'язку в Я-концепцію [4, с. 1425]. На нарративному рівні особливості епізодичної пам'яті та виконавчих функцій можуть впливати на здатність конструювати узгоджені автобіографічні нарративи.

Особливості розвитку самосвідомості та Я-концепції в дітей та підлітків з РАС. Емпіричні дослідження демонструють складну картину розвитку самосприйняття в дітей та підлітків з РАС. Перше систематичне порівняльне дослідження Carrs та колег (1995) виявило, що підлітки з високофункціональним аутизмом сприймали себе як менш компетентних порівняно з типово розвиненими однолітками в усіх сферах, окрім когнітивної [4, с. 1426]. Примітно, що серед дітей з РАС ті, хто мав вищий рівень інтелекту, сприймали себе як менш соціально компетентних, що дослідники пов'язують з кращим усвідомленням власних соціальних обмежень [4, с. 1426]. Дослідження Nguyen та колег (2020) з участю 71 аутичної дорослої особи виявили значуще нижчі показники глобальної самооцінки й сприйняття власної сили порівняно з типово розвиненими однолітками [9, с. 913]. Водночас позитивніша самооцінка аутизму (сприйняття переваг аутизму та нижчий рівень почуття безпорадності щодо свого стану) була пов'язана з кращою глобальною Я-концепцією і самооцінкою [9, с. 913]. Ці дані підкреслюють важливість не об'єктивних характеристик аутизму, а саме суб'єктивного сприйняття власної ідентичності для психологічного благополуччя. Дослідження самоконцептуалізації показують, що діти з РАС можуть описувати себе у фізичних, активних та навіть психологічних термінах, проте схильні менше говорити про соціальні

стосунки порівняно з дітьми з інтелектуальними порушеннями [4, с. 1427]. Farley та колеги (2010) виявили, що підлітки з РАС мають більше труднощів у самоконцептуалізації агентності, яка визначається як інформація, вплив і контроль над собою, хоча не відрізняються за здатністю концептуалізувати безперервність та унікальність власного Я [4, с. 1427].

Особливої уваги заслуговує розвиток емоційної самосвідомості в дітей та підлітків з РАС. Мета-аналіз Huggins та колег (2021), що включав 31 дослідження з 2278 учасниками, виявив тривожну тенденцію: якщо діти з РАС віком до 12 років не відрізняються від однолітків за показниками емоційної самосвідомості ($d = 0.03$), то в підлітковому віці починають з'являтися труднощі ($d = 0.63$), які значно нарастають у дорослому віці ($d = 1.16\text{--}1.58$) [7, с. 308]. Цей патерн розвитку паралельний зростанню проблем психічного здоров'я в аутичній популяції та може відображати як об'єктивні труднощі, так і негативні переконання щодо власної соціоемоційної компетентності, що формуються під впливом повторюваного негативного соціального досвіду [7, с. 315]. Підлітковий вік є особливо критичним періодом для розвитку ідентичності при РАС. Саме в цей час підвищується усвідомлення власної відмінності від однолітків, посилюється тиск конформізму та соціальних очікувань, що може призводити до камуфлювання (маскування) аутичних рис. Камуфлювання хоч і може полегшити короткострокову соціальну адаптацію, пов'язане з негативними довгостроковими наслідками для психічного здоров'я та формування автентичної ідентичності. Підлітки, які інтенсивно маскують свої аутичні риси, часто переживають внутрішній конфлікт між автентичним Я та соціально прийнятним «фасадом», що може призводити до кризи ідентичності та вигорання. Одним із критичних факторів, що впливає на розвиток аутичної ідентичності в дітей та підлітків, є розкриття діагнозу. Дослідження показують, що батьки стикаються зі складними дилемами щодо того, чи, коли та як розповісти дитині про її діагноз [11, с. 4848]. З одного боку, батьки розуміють, що аутизм не можна повністю приховати і дитина так чи інакше усвідомлює свою відмінність. З іншого – вони побоюються стигматизації, негативного впливу на самооцінку та можливих соціальних наслідків [11, с. 4850]. Проте емпіричні дані переконливо свідчать про переважно позитивні наслідки раннього та позитивно сформульованого розкриття діагнозу. Дослідження показали, що аутичні підлітки, яким батьки розповіли про діагноз, частіше включали сильні сторони у власні визначення аутизму та розглядали його як нейтральну відмінність або навіть перевагу, а не розлад чи аномалію [11, с. 4852]. Особи, які дізналися про свій аутизм у молодшому віці, мали вищі показники якості життя та благополуччя в дорослому віці порівняно з тими, хто дізнався пізніше або випадково [11, с. 4853]. Критичним є не сам факт

розкриття, а спосіб, яким воно здійснюється. Позитивне, нейрорізноманітність-афірмативне розкриття, що підкреслює як виклики, так і сильні сторони аутизму, сприяє формуванню збалансованої та позитивної аутичної ідентичності [12, с. 3]. Натомість розкриття, що фокусується виключно на дефіцитах та обмеженнях, може сприяти інтерналізації стигми та формуванню негативної Я-концепції [12, с. 4]. Рекомендується починати обговорення аутизму та нейрорізноманітності рано, дотримуватися ініціативи дитини щодо глибини та деталей інформації і позиціонувати аутизм як нейтральну частину ідентичності дитини [12, с. 5].

Психокорекційні втручання для дітей та підлітків з РАС можуть значно впливати на формування їхньої ідентичності як позитивно, так і негативно. Традиційні поведінкові інтервенції, зосереджені виключно на зменшенні «аутичної поведінки» та розвитку «нормативних» соціальних навичок, критикують представники аутичної спільноти за те, що вони неявно передають повідомлення про неприйнятність аутичного способу буття та необхідність відповідати нейротиповим стандартам [5, с. 1567]. Такі підходи можуть сприяти інтерналізації стигми та формуванню переконання, що аутичне «Я» є неправильним або неповноцінним [5, с. 1568]. Натомість нейрорізноманітність-афірмативні підходи визнають цінність аутичних способів сприйняття, мислення та взаємодії зі світом, підтримують розвиток автентичної аутичної ідентичності та зосереджуються на розширенні можливостей (empowerment) замість нормалізації [5, с. 1570]. Дослідження показує, що прихильники нейрорізноманітності виступають проти інтервенцій, спрямованих на придушення стимуляційної поведінки або примусове навчання зоровому контакту, але підтримують розвиток адаптивних навичок (наприклад, комунікації, саморегуляції) та створення підтримувального, інклюзивного середовища [5, с. 1572]. Когнітивно-поведінкові інтервенції (далі – КПТ), адаптовані для дітей та підлітків з РАС, можуть сприяти розвитку позитивної ідентичності через роботу з негативними автоматичними думками про себе та інших, розвиток самокомпасії та прийняття. Модифікована КПТ для аутичних підлітків містить психоосвітній компонент про аутизм з нейрорізноманітність-афірмативної перспективи, що допомагає зменшити інтерналізовану стигму та сформувати більш збалансоване уявлення про свої сильні й слабкі сторони. Програми соціальних навичок на основі груп однолітків створюють безпечний простір для практики соціальної взаємодії та формування дружніх зв'язків з іншими аутичними дітьми або підлітками [14, с. 110]. Такі програми, особливо коли вони вміщують лише аутичних учасників, сприяють розвитку почуття належності до спільноти, зменшують соціальну ізоляцію та допомагають сформувати позитивну аутичну ідентичність через бачення інших успішних аутичних ровесників як рольових моделей [14, с. 115].

Арттерапія та експресивні терапії надають дітям і підліткам з РАС альтернативні способи дослідження та вираження своєї ідентичності через творчість. Малювання, музика, драма та інші форми мистецтва можуть полегшити самовираження для тих, хто має труднощі з вербальною комунікацією, та допомогти досліджувати питання ідентичності в невимушеній, підтримувальній атмосфері.

Сімейно-центровані інтервенції, що містять психоосвіту батьків про позитивну аутичну ідентичність та навчання стратегіям підтримки самоприйняття дитини, мають критичне значення [16, с. 60]. Батьки, які самі приймають аутизм дитини та моделюють позитивне ставлення до нейрорізноманітності, сприяють формуванню здорової ідентичності [16, с. 62]. Програми, що допомагають батькам вести позитивні розмови про аутизм з дитиною, підтримувати її сильні сторони та інтереси й захищати від булінгу та дискримінації, показують позитивні результати [16, с. 63]. Програми розвитку самоадвокації навчають підлітків з РАС усвідомлювати свої потреби, права та преференції, а також комунікувати про них. Ці навички критично важливі для формування агентності – відчуття себе як активного суб'єкта, здатного впливати на своє життя. Програми самоадвокації часто містять компоненти підвищення обізнаності про аутизм, розвитку позитивної ідентичності та навичок самопрезентації.

Оцінка ефективності психокорекційних втручань з погляду їх впливу на ідентичність є відносно новою галуззю досліджень. Більшість досліджень оцінюють ефективність через зміни в симптоматиці, соціальних навичках або поведінкових проблемах, рідше враховуючи суб'єктивні показники ідентичності та самоприйняття. Дослідження Соорег та колег (2022) за участю 121 аутичного молодшої дорослої людини (15–22 роки) виявило, що вища задоволеність власною аутичною ідентичністю асоціювалася зі значуще вищим психологічним благополуччям ($\beta = 0.35$, $p < 0.001$) та нижчою соціальною тривожністю ($\beta = -0.28$, $p < 0.01$) [2, с. 852]. Солідарність з аутичною спільнотою також прогнозувала краще психологічне благополуччя ($\beta = 0.22$, $p < 0.05$), хоча не була пов'язана із соціальною тривожністю [2, с. 852]. Ці результати підкреслюють важливість підтримки позитивної аутичної ідентичності як захисного фактору психічного здоров'я. Riccio (2021) в дисертаційному дослідженні вивчав фактори, що впливають на розвиток аутичної ідентичності в підлітковому та ранньому дорослому віці. Якісний аналіз виявив, що позитивний досвід у навчальних закладах, особливо участь у програмах, орієнтованих на сильні сторони (strength-based programs), асоціювався з аутичною гордістю та підвищеною самооцінкою. Навпаки, негативний досвід, включно з булінгом, відсутністю підтримки та дискримінації, сприяв інтерналізації стигми й формуванню негативної ідентичності.

Дослідження ефективності КПТ для підлітків з РАС показують обнадійливі результати. Мета-аналіз виявив, що КПТ ефективна в зменшенні

симптомів тривожності та депресії в аутичних підлітків, що опосередковано може впливати на самоприйняття та ідентичність. Модифікована КПТ, що містить компоненти роботи з інтерналізованою стигмою та розвитком самокомпасії, показала додаткові переваги в покращенні самооцінки й загального благополуччя. Сучасні дослідження дедалі більше визнають, що аутична ідентичність не існує ізольовано, а перетинається з іншими аспектами ідентичності, включно з гендером, расою, етнічністю, сексуальною орієнтацією та соціоекономічним статусом [20, с. 2062]. Це явище, відоме як інтерсекційність, має важливі імплікації для психокорекційної практики. Дослідження показують, що аутичні дівчата та жінки часто мають інший досвід формування ідентичності порівняно з хлопцями та чоловіками. Вони частіше камуфлюють свої аутичні риси, що пов'язано з вищими рівнями тривожності, депресії та труднощами з формуванням автентичної ідентичності. Гендерні очікування та соціалізація можуть створювати додатковий тиск на аутичних дівчат – щоб відповідати нейротиповим стандартам фемінності, що ускладнює прийняття аутичної ідентичності. Расові та етнічні меншини з аутизмом стикаються з подвійною або потрійною стигмою, що впливає на їх ідентичність та доступ до підтримки [20, с. 2065]. Cohen та колеги (2022) документували, як аутичні підлітки з різних расових та етнічних груп ухвалюють стратегічні рішення щодо того, які аспекти своєї ідентичності підкреслювати в різних соціальних контекстах [20, с. 2067]. Наприклад, одна з учасниць зазначила: «Між подвійним тиском бути латиноамериканкою та бути аутичною, я вибрала бути латиноамериканкою» – ілюструючи складні процеси управління стигмою через вибіркове підкреслення певних ідентичностей [20, с. 2067]. Ці знахідки підкреслюють необхідність культурно чутливих та інтерсекційно-інформованих психокорекційних підходів. Програми повинні визнавати та адресувати унікальні виклики, з якими стикаються аутичні діти та підлітки з маргіналізованих груп, і залучати сім'ї в культурно відповідний спосіб.

Дослідження ідентичності при РАС стикаються з низкою методологічних викликів. По-перше, більшість досліджень спираються на самозвіти, що може відображати скоріше переконання про власну компетентність, ніж об'єктивні характеристики [4, с. 1430]. Дослідження демонструвало значущі розбіжності між самоприйняттям дітей з РАС та оцінками батьків і вчителів, причому діти не усвідомлювали проблем, про які повідомляли дорослі [4, с. 1430]. Це ставить питання про валидність вимірювань і необхідність використання множинних джерел інформації. По-друге, більшість досліджень є поперечними, що обмежує можливість висновків про каузальні зв'язки та траєкторії розвитку [2, с. 854]. Лонгітудні дослідження, що відстежують зміни в ідентичності протягом часу та їх зв'язок з психокорекційними втручаннями, є рідкісними, але надзвичайно цінними для розумін-

ня темпоральної динаміки [23, с. 2964]. По-третє, є обмеженість у включенні аутичних осіб з коморбідними діагнозами, мінімальним мовленням або інтелектуальними порушеннями. Більшість досліджень зосереджуються на високофункціональних аутичних особах, що обмежує узагальнюваність результатів на весь спектр. Розробка та валідація інструментів оцінки ідентичності, доступних для аутичних осіб з різними комунікативними можливостями, є критичною потребою. По-четверте, більшість досліджень проводять у західних, переважно англослов'янських країнах, з недостатньою репрезентативністю неєвропейських культур та перспектив. Культурні відмінності в концептуалізації ідентичності, аутизму й інвалідності можуть значно впливати на досвід формування ідентичності, що вимагає більш культурно-різноманітних досліджень.

На основі аналізу досліджень можна окреслити кілька перспективних напрямів розвитку психокорекційної практики, орієнтованої на підтримку розвитку позитивної ідентичності в дітей та підлітків з РАС.

Нейрорізноманітність-афірмативна психокорекція. Майбутні інтервенції повинні базуватися на принципах нейрорізноманітності, визнаючи аутизм як легітимну форму людської різноманітності, а не дефіцит, що потребує «виправлення» [5, с. 157]. Це передбачає зміщення фокусу з нормалізації поведінки на розширення можливостей, розвиток адаптивних навичок у спосіб, що поважає аутичні преференції та створення підтримувального, прийняттого середовища [5, с. 1576]. Інтеграція роботи з ідентичністю в традиційні інтервенції. Наявні доказові практики, як-от когнітивно-поведінкова терапія, програми соціальних навичок або батьківські тренінги, повинні бути доповнені компонентами, що безпосередньо адресують питання ідентичності. Це може містити психоосвітні модулі про аутизм з нейрорізноманітність-афірмативної перспективи, вправи на дослідження та вираження ідентичності, а також обговорення досвіду стигми і стратегій її подолання.

Критично важливим є залучення самих аутичних осіб як партнерів у розробці, впровадженні та оцінці психокорекційних програм [5, с. 1578]. Партиципаторний підхід забезпечує, що інтервенції відображають справжні потреби та цінності аутичної спільноти, а не лише уявлення нейротипових професіоналів про те, що потрібно змінити [5, с. 1578].

Підтримка батьків у сприянні позитивної ідентичності. Розробка та впровадження програм для батьків, що навчають стратегій підтримки розвитку позитивної аутичної ідентичності дитини, є пріоритетним напрямом [16, с. 65]. Такі програми повинні містити психоосвіту про нейрорізноманітність, навчання позитивним способам обговорення аутизму з дитиною, стратегіям підтримки самоприйняття й захисту від булінгу та дискримінації [16, с. 66]. Групові інтервенції для підтримки аутичної спільноти. Створення можливостей для аутичних дітей та підлітків зустрічатися, спілкуватися й формувати

дружні зв'язки з іншими аутичними ровесниками є важливим для розвитку почуття належності та позитивної ідентичності. Групи підтримки, клуби за інтересами, літні табори та онлайн-спільноти можуть надати безпечний простір для дослідження ідентичності й формування соціальних зв'язків без тиску відповідати нейротиповим стандартам.

Інтерсекційно-інформовані підходи. Психокорекційні програми повинні визнавати та адресувати унікальні виклики, з якими стикаються аутичні діти та підлітки з множинними маргіналізованими ідентичностями [20, с. 2070]. Це вимагає культурної компетентності професіоналів, адаптації програм до специфічних потреб різних груп та боротьби із системною нерівністю в доступі до підтримки [20, с. 2071].

Лонгітюдні дослідження ефективності. Необхідні довгострокові дослідження, що відстежують вплив різних типів психокорекційних втручань на розвиток ідентичності від дитинства до дорослості [23, с. 2975]. Такі дослідження допоможуть ідентифікувати критичні періоди для інтервенцій та визначити довгострокові наслідки різних підходів для благополуччя і якості життя [23, с. 2975].

Проведений аналіз дає змогу сформулювати низку важливих висновків щодо ідентичності особистості дітей та підлітків з РАС крізь призму психокорекційних заходів.

По-перше, формування ідентичності в дітей та підлітків з РАС є складним, багатовимірним процесом, що має специфічні особливості на досвідному, інтерперсональному й наративному рівнях. Діти з РАС можуть мати труднощі з тілесною самосвідомістю, інтеграцією соціального зворотного зв'язку в Я-концепцію та конструюванням узгоджених автобіографічних наративів. Водночас вони здатні до розвитку позитивної та автентичної ідентичності за адекватної підтримки.

По-друге, перехід від дефіциторієнтованої медичної моделі до парадигми нейрорізноманітності має фундаментальне значення для розуміння та підтримки розвитку ідентичності при РАС. Визнання аутизму як легітимної соціальної ідентичності, а не лише медичного діагнозу відкриває нові можливості для формування позитивного самоприйняття й психологічного благополуччя.

По-третє, емпіричні дані переконливо демонструють зв'язок між позитивною аутичною ідентичністю та кращим психічним здоров'ям. Діти та підлітки, які мають позитивне сприйняття свого аутизму, відчувають належність до аутичної спільноти й мають доступ до підтримки, демонструють значуще нижчі рівні тривожності та депресії, вищу самооцінку та краще загальне благополуччя.

По-четверте, раннє та позитивно сформульоване розкриття діагнозу є критичним фактором у формуванні здорової ідентичності. Діти, яким батьки розповідають про аутизм у нейрорізноманітність-афірмативний спосіб, частіше розвивають збалансоване самоприйняття, що містить як усвідомлення викликів, так і визнання сильних сторін.

По-п'яте, психокорекційні втручання можуть значно впливати на формування ідентичності, як позитивно, так і негативно. Традиційні підходи, зосереджені виключно на нормалізації поведінки та придушенні аутичних рис, можуть сприяти інтерналізації стигми та формуванню негативної Я-концепції. Натомість нейрорізноманітність-афірмативні інтервенції, що поважають аутичні способи буття й зосереджуються на розширенні можливостей, підтримують розвиток позитивної та автентичної ідентичності.

По-шосте, ефективні психокорекційні підходи до підтримки розвитку ідентичності містять адаптовану когнітивно-поведінкову терапію з компонентами роботи з інтерналізованою стигмою, групові програми соціальних навичок з аутичними однолітками, арттерапію та експресивні терапії, сімейно-центровані інтервенції та програми розвитку самоадвокації. Інтеграція роботи з ідентичністю в доказові практики є перспективним напрямом розвитку психокорекційної роботи.

По-сьоме, інтерсекційність має критичне значення для розуміння досвіду формування ідентичності в різних груп аутичних дітей та підлітків. Аутична ідентичність перетинається з гендером, расою, етнічністю та іншими аспектами ідентичності, створюючи унікальні виклики та потреби, що повинні враховуватися в психокорекційній практиці.

Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі містять кілька критично важливих сфер. По-перше, необхідні лонгітюдні дослідження, що відстежують розвиток ідентичності від раннього дитинства до дорослості та вплив різних типів психокорекційних втручань на цей процес. Такі дослідження допоможуть ідентифікувати критичні періоди для інтервенцій та зрозуміти довгострокові траєкторії розвитку ідентичності.

По-друге, потрібна розробка та валідація інструментів оцінки ідентичності, що є доступними й культурно-відповідними для аутичних дітей та підлітків з різними рівнями функціонування й комунікативними можливостями. Це дасть змогу містити ширший спектр аутичних осіб у дослідження та забезпечити більшу репрезентативність результатів.

По-третє, необхідні рандомізовані контрольовані дослідження ефективності нейрорізноманітність-афірмативних психокорекційних інтервенцій порівняно з традиційними підходами. Хоча теоретичні та якісні дані підтримують доцільність таких підходів, потрібні більш строгі емпіричні докази їх ефективності.

По-четверте, важливо розширити дослідження на неєвропейські культури та вмістити перспективи різноманітних етнічних, расових та соціоекономічних груп. Це допоможе зрозуміти, як культурний контекст впливає на формування ідентичності при РАС і розробити культурно чутливі інтервенції.

По-п'яте, критично необхідне партиципаторне дослідження з залученням аутичних осіб як співдослідників на всіх етапах наукового процесу. Це за-

безпечить, що питання дослідження, методологія та інтерпретація результатів відображають справжні потреби й перспективи аутичної спільноти.

По-шосте, потрібні дослідження, що вивчають оптимальні способи підготовки професіоналів (психологів, учителів, соціальних працівників) до роботи з питаннями ідентичності в дітей та підлітків з РАС у нейрорізноманітність-афірмативній парадигмі.

Нарешті, важливо досліджувати, як системні зміни на рівні освітніх закладів, громад та суспільства загалом можуть сприяти формуванню позитивної ідентичності й зменшенню стигматизації аутичних дітей та підлітків. Це передбачає вивчення ефективності програм підвищення обізнаності про нейрорізноманітність, політик антибулінгу та інклюзивних практик.

Розвиток науково обґрунтованих, нейрорізноманітність-афірмативних психокорекційних підходів до підтримки формування позитивної ідентичності в дітей та підлітків з РАС має не лише наукове, а й глибоке гуманістичне значення. Забезпечення того, щоб кожна аутична дитина мала можливість розвинути автентичну, позитивну ідентичність та досягти свого повного потенціалу, є важливою соціальною та професійною відповідальністю психологічної науки і практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Mandell D.S., Salzer M.S. Who joins support groups among parents of children with autism? *Autism*. 2007. Vol. 11, No. 2. P. 111–122.
2. Cooper K., Russell A.J., Lei J., Smith L.G.E. The impact of a positive autism identity and autistic community solidarity on social anxiety and mental health in autistic young people. *Autism*. 2022. Vol. 27, No. 3. P. 848–857.
3. Rivera R.A., Bennetto L. Applications of identity-based theories to understand the impact of stigma and camouflaging on mental health outcomes for autistic people. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Article 1244198.
4. Huang A.X., Hughes T.L., Sutton L.R., Lawrence M., Chen X., Ji Z., Zeleke W. Understanding the self in individuals with autism spectrum disorders (ASD): A review of literature. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8. Article 1422. P. 1–14.
5. Dwyer P., Mineo E., Mifsud K., Lindholm C., Gurba A., Waisman T. Community views of neurodiversity, models of disability, and approaches to intervention. *Autism Research*. 2024. Vol. 17, No. 8. P. 1562–1583.
6. Levato L. E., Anderson A., Barry T. D., Feldman M. Parent Outcomes from a Randomized Controlled Trial of MAYAC Versus Comprehensive Behavioral Intervention. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2025. Vol. 55, No. 3. P. 876–892.
7. Huggins C.F., Donnan G., Cameron I.M., Williams J.H.G. Emotional self-awareness in autism: A meta-analysis of group differences and developmental effects. *Autism*. 2021. Vol. 25, No. 2. P. 307–321.
8. Losh M., Gordon P.C. Quantifying narrative ability in autism spectrum disorder: A computational linguistic analysis of narrative coherence. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2014. Vol. 44, No. 12. P. 3016–3025.

9. Nguyen W., Ownsworth T., Nicol C., Zimmerman D. How I see and feel about myself: Domain-specific self-concept and self-esteem in autistic adults. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. Article 913.
10. Hull L., Petrides K.V., Allison C., Smith P., Baron-Cohen S., Lai M.C., Mandy W. "Putting on my best normal": Social camouflaging in adults with autism spectrum conditions. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2017. Vol. 47, No. 8. P. 2519–2534.
11. Almog N., Oz A., Aran A. Mapping the dilemmas parents face with disclosing autism diagnosis to their child. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2022. Vol. 52, No. 11. P. 4847–4862.
12. Gilmour H., Hanson C. Does diagnosis disclosure result in positive outcomes for autistic children and youth? *Western University Journal of Evidence-Based Practice in Communication Sciences and Disorders*. 2021. Vol. 8, No. 1. P. 1–7.
13. Ung D., Selles R., Small B.J., Storch E.A. A systematic review and meta-analysis of cognitive-behavioral therapy for anxiety in youth with high-functioning autism spectrum disorders. *Child Psychiatry and Human Development*. 2015. Vol. 46, No. 4. P. 533–547.
14. Weiss J.A., Viecili M.A., Sloman L., Lunskey Y. Direct and Indirect Psychosocial Outcomes for Children with Autism Spectrum Disorder and their Parents Following a Parent-involved Social Skills Group Intervention. *Journal on Developmental Disabilities*. 2013. Vol. 19, No. 1. P. 109–120.
15. Schweizer C., Knorth E. J., Spreen M. Art therapy with children with autism spectrum disorders: A review of clinical case descriptions on 'what works'. *The Arts in Psychotherapy*. 2014. Vol. 41, No. 5. P. 577–593.
16. Zhang J.J., Lau E.Y.H., Chow C.B., Lo H.H.M., Enhancing autism care through remote support: A family-centered approach. *World Journal of Psychiatry*. 2025. Vol. 15, No. 4. P. 57–68.
17. Test D.W., Fowler C.H., Wood W.M., Brewer D.M., Eddy S. A conceptual framework of self-advocacy for students with disabilities. *Remedial and Special Education*. 2005. Vol. 26, No. 1. P. 43–54.
18. Hodgetts S., Nicholas D., Zwaigenbaum L. Home-based behavioral intervention: A review of progress over the past decade. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2013. Vol. 7, No. 9. P. 1207–1216.
19. Riccio A. Exploring influences on autistic identity development in adolescence and early adulthood : doctoral dissertation. The City University of New York. New York, 2021. 234 p.
20. Cohen S.R., Malins S., Zeedyk S.M., Vickerstaff S. "My autism is my own": Autistic identity and intersectionality in urban adolescents and young adults. *Autism*. 2022. Vol. 26, No. 8. P. 2060–2073.
21. Dean M., Harwood R., Kasari C. The art of camouflage: Gender differences in the social behaviors of girls and boys with autism spectrum disorder. *Autism*. 2017. Vol. 21, No. 6. P. 678–689.
22. Tek S., Landa R.J. Differences in autism symptoms between minority and non-minority toddlers. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2012. Vol. 42, No. 9. P. 1967–1973.
23. Galvin J., Froude E.H., Imms C. Longitudinal associations between autistic traits, self-compassion, and anxiety/depression: A three-wave cross-lagged panel analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2023. Vol. 54, No. 8. P. 2963–2976.
24. Wood J.J., Drahota A., Sze K., Har K., Chiu A., Langer D.A. Cognitive behavioral therapy for anxiety in children with autism spectrum disorders: a randomized, controlled trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2009. Vol. 50, No. 3. P. 224–234.
25. Daniolou S., Pandis N., Znoj H. The efficacy of group mindfulness-based interventions in improving parental mental health: A systematic review and meta-analysis. *Mindfulness*. 2022. Vol. 13, No. 8. P. 1863–1880.

Стаття надійшла у редакцію: 31.10.2025

Стаття прийнята: 14.11.2025

Опубліковано: 08.12.2025